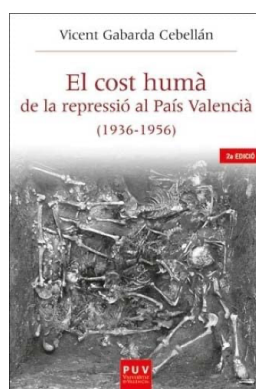

Miscel·lània

El cost humà de la repressió al País Valencià (1936-1956)

Ricard Camil Torres Fabra

Universitat de València
Correspondència: ricard.torres@uv.es

Publicacions Universitat
de València
Any: 2021
Col·lecció; Història i Me-
mòria del Franquisme, 57
ISBN: 978-84-9134-854-2

Vicent GABARDA CEBELLÁN: *El cost humà de la repressió al País Valencià (1936-1956)*, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2021, 669 pàgs. Pròleg de Paul Preston. Prefaci de Marc Baldó.

Vicent Gabarda no només és el pioner de l'estudi de la repressió franquista al País Valencià, sinó que a més és la màxima autoritat en la matèria i exponent per excel·lència del que anomenem memòria històrica o memòria democràtica. Així ho ha marcat la seua incessant trajectòria i producció (de la qual destaquem *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1993 (segona edició: Universitat de València, Servei de Publicacions, 2007) i *La repressió a la rereguarda republicana: País Valencià, 1936-1939*, Edicions Alfons el Magnànim, 1996, per no fer-nos extensos.

El treball que ara ens presenta, lluny de ser un refós d'obres anteriors, ofereix interessants novetats, com l'estudi de les víctimes de la violència exercida pels dos bàndols de manera global, fugint de la reciprocitat i independència entre ambdues tal com sol ocórrer en el present camp, com si resultessin independents una de l'altra.

Després aturar-se al significat de repressió amb l'objectiu d'oferir unes bases comunes a banda i banda de la frontera bèl·lica i de postguerra («incontrolats» a part, els esforços de les autoritats republicanes per mantenir la legalitat enfront de la minuciosa violència franquista), de manera que Gavarda apunta que a diferència de la desplegada pels revoltats, la republicana no estava centralitzada ni planificada, sinó va ser practicada per comitès i grups polítics o sindicats de vegades amb poders paral·lels per defensar la legalitat o fer la revolució i coaccionar l'enemic interior, mentre era produïda en un titànic procés de recuperació i recentralització del poder i el control de l'ordre públic legals.

Aquests aspectes repressius van deixar rere seu un saldo de víctimes documentades d'un total de 12.444 vides segades en terres valencianes, 6.415 de les quals ho van anar a mans de components del col·lectiu antifeixista i 6.386 per part franquista, de les quals el gruix el van compondre 4.731 afusellats, mentre altres 1.684 persones van perdre la vida en comissaries i presons, camps concentració, treballs forçats i com a membres de la guerrilla.

Aquesta «carrera» per eliminar l'enemic va venir a ser el fruit d'una dura guerra moderna que va afectar directament a la població civil, caracteritzada per l'extermini. Ara bé, les demostracions violentes produïdes a la rereguarda van respondre a una reacció popular, no poques vegades com a resposta a massacres exercides per les tropes rebels efectuades en el seu avanç, altres com a reacció a les fanfarronades i provocacions de Queipo de Llano, sense deixar de banda la indignació que acompanyava els bombardejos indiscriminats sobre la població civil. Per exemple, la matança de presoners procedents de Pozoblanco interns en els vaixells presó *Arizmendi* i *Legazpi*, ancorats en el port de València amb un saldo de 101 paisans i 96 guàrdies civils afusellats. Es tenia molt present com se les gastava l'enemic i se li va atorgar el mateix tracte. En definitiva, van resultar ser morts alienes al front.

Des del principi, els revoltats van aplicar el codi militar amb clars objectius de venjança, neteja i fins i tot arribisme; que responien a una violència planificada, qüestió fonamental per diferenciar els dos aspectes violents.

Així les coses, millor referir-nos a la repressió «republicana» com violència popular, ja que, si els franquistes presumien de jutjar a les seues víctimes, la veritat és que ho feien sense garantia judicial alguna; tot el contrari de les sentències —en comparació, les de mort— escasses emeses pels tribunals republicans, més centrats en penalitzar que en exterminar.

Ara bé, com apunta l'autor, una cosa és treure les propietats i una altra molt diferent treure la vida, encara que no només es va desplegar una violència corporal. Amb tot, es pot establir una sòlida barrera entre els vencedors de la contesa i els derrotats pel que fa a continuïtat, atès que per als rebels seu enemic era irrecuperable, tal com van perfilar a les seues víctimes.

Temporalment, les dues repressions es van veure determinades cronològicament pel fracàs del cop d'Estat de juliol de 1936. El País Valencià es va veure allunyat de les vicissituds del front i la resposta al mateix va ser la revolució amb la consegüent desaparició del poder legal. Aquest buit va ser ocupat pels diversos comitès, que van assumir les funcions legislatives i executives de forma sobirana —aspectes militars, sanitaris, etc. sense oblidar l'aparició del fenomen colectivista— i ells i els seus components van ser els que van portar a terme una persecució de l'enemic considerada com purificadora, fins que es va reorganitzar la rereguarda i es va reimplantar el poder central. Passejades, treus, presons, txeques, van conviure en un espai de temps en el qual cada un tindria la seua importància i el procés no va ser homogeni a tot arreu. De fet, va portar a sagnants enfrontaments determinats pel model de rereguarda a seguir, destacant el combat entre anarcosindicalistes i comunistes a l'octubre de 1936 a la plaça de Tetuan amb un total de 160 víctimes.

El País Valencià va contemplar com en cada localitat la repressió va adquirir característiques pròpies i circumstàncies concretes llur tipificació, en primera i última instància, venia determinada segons el comitè imperant. La pròpia evolució del conflicte, el desig d'esborrar el record d'èpoques passades i la debilitat poder central van afavorir una repressió selectiva sobre perfils summament definits, però on tenia cabuda un aspecte esporàdic que respon a uns matisos de clara *vendetta*. La situació es va convertir en el moment ideal per dur a terme venjances particulars camuflades amb venjança de classe.

La reposició del poder central es va notar més ràpida i nítidament sobretot en les petites localitats, i amb el temps es va desenvolupar una nova complexitat administrativa, procés detallat minuciosament per l'autor, el que li permet establir tres fases per a la repressió al País Valencià extensible a la resta de la zona republicana. A saber:

1. Resposta immediata a la revolta evidenciada per detencions i assassinats, barreja de indiscriminada i impulsiva gràcies al control de les forces de seguretat, dels tribunals populars i militars amb el pretext de la lluita contra l'espia i el desertor camuflat, i amb evidents venjances personals acompanyades de passejos i atacs a la propietat (arxius, col·lectivització, etc.)
2. Venjança davant l'actitud sanguinària dels revoltats, caracteritzada per les saques de presons o de vaixells-presó amb un component indiscriminat de caràcter anticlerical; i amb innegable tarannà revolucionari que s'estenia a la col·lectivització.
3. Repressió exercida pel poder central, homogeneïtzada mitjançant els instruments repressius legals dels Tribunals Populars de Recerca, la Comissaria d'Ordre Públic a València, el Tribunal Secret —Castelló— i la Brigada d'Investigació i Vigilància, el Jutjat de Vigilància i el Tribunal de Desafectes al règim, les causes del qual es dirimien en l'Audiència Provincial d'Alacant; entre d'altres. Això sí, tot això va significar una atenuació de l'eliminació física de l'enemic a partir de principis de 1937, el que va

oferir tranquil·litat jurídica a la majoria dels 2.353 reclusos que van poblar les presons valencianes durant la guerra.

En paral·lel, les txeques es van dedicar més a la persecució de l'«enemic aliat», és a dir cenetistes i poumistes, que a altres perfils de víctimes, el que no vol dir que no actuessin contra elles.

Menys espai dedica Vicent Gabarda a la repressió franquista. No debades bastant més estudiada i amb cànons més o menys acceptats universalment, i que l'autor també caracteritza cronològicament de la següent manera:

1. De juliol a octubre de 1936 amb predomini d'execucions amb incidència abismal en els carrers, els accessos de les poblacions o tàpies de cementiris, sense més. O sigui, execucions més o menys in situ, dutes a terme tant per tropes regulars sovint acompanyades per particulars, com no.
2. De novembre de 1936 a febrer de 1937, amb la redacció d'expedients a detinguts, però sense garantia jurídica, amb sorprenent generositat amb l'emissió de sentències de mort dictades pels tribunals militars, encara que amb presència d'incontrolats paradoxalment permesos.
3. Resta de la contesa i continuada després de la guerra, que toca de ple a el cas del País Valencià, dirigida per la Justícia Militar mitjançant sumaríssims en cadena, i en què la importància de la legislació repressiva franquista resulta evident (Llei de Responsabilitats Polítiques, etc.) i que ve a ser l'aplicació del pla dissenyat perfectament pels conspiradors per acabar amb la República.

D'altra banda, cal ressaltar la referència que Gavarda dedica a la repressió de gènere, establint similituds i diferències que ajuden a entendre millor la repressió globalment. Les dones no van quedar fora de perill de la barbàrie. Es van produir víctimes mortals que responien als mateixos paràmetres que el sector masculí, però amb una diferència numèrica abismal derivada, d'una banda, del propi estatus femení i per una altra segons la incidència factual en la vida pública.

Les grans diferències rau en la tipologia de càstigs dels quals la humiliació privada i pública van predominar en la violència franquista, tant en els seus formats de privació de llibertat com en el tracte corporal i social; mentre que les similituds van resultar evidents ja que els punts d'unió radicaven en les condicions de vídues, germanes, filles, mares, etc. Els «dos bàndols» van provocar i van deixar dolor i desesperació en el si d'innombrables famílies amb l'afegit per part franquista d'imposar, o millor reposar, el model de dona conservador i reaccionari tradicional perfectament vigilat per l'Església.

Ara bé, el tracte dedicat als vençuts resulta l'element que més caracteritza i aguditza el record de la repressió franquista, influït sens dubte per la mateixa subsistència de la dictadura com per la llarga durada de la mateixa una vegada superats els obstacles internacionals que podien amenaçar-la. Sens dubte, aquest últim factor reflectit en el «dia de la Victòria» i altres parafernals commemoratius franquistes, van aconseguir perpetuar les ferides de la seua violència, sense oblidar que la seua pràctica també va resultar perpetuada, a més de no mostrar en cap moment aspiració alguna a la integració i no diguem a la reconciliació.

Això últim queda perfectament reflectit en el desigual tractament de la realitat de les víctimes. Les franquistes van atenuar el seu dolor mitjançant reconeixement ple sense oblidar l'element econòmic i distribució d'estatus pejoratiu un cop acabada la guerra, que es va reflectir en monuments, recordatoris de tot tipus, tant religiosos com no, pensions, avantatges econòmics i socials, etc. Per la seua banda, els vençuts van ser condemnats a la marginació —i el càstig— a tots els nivells. Mentre els invàlids franquistes rebien la seua paga, gaudien de festes i actes commemoratius. A aquests «màrtirs de la Croada»,

s'anteposaven els vençuts lesionats, els «fotuts coixos» que deambulaven sense cap esperança.

Ni tan sols la mort venia a contemplar aspectes equitatius. En els cementiris, plens de panteons, plaques recordatòries, etc. dedicades a les víctimes de la repressió «republicana», les víctimes de la repressió franquista es trobaven (i segueixen estant-ho) amuntegades en fosses comunes en les que no figuren ni noms ni res que les identifiqui i menys encara que les dignifique.

A aquest apartat, Vicent Gabarda dedica unes encertades reflexions llunyanes a la moralina i altres components emotius, centrant-se en el seu veritable significat, de manera que a l'anàlisi no escapen aquelles persones i col·lectius concrets que, d'una manera o altra, pretenen manipular tant el passat com el present amb fosques intencions; per això l'autor realitza també una immersió en els aspectes legislatius actuals sobre el nostre passat immediat presentant les seues conseqüències.

L'obra queda completada amb un estudi comarcal de les víctimes i altres annexos documentals. Així, ens trobem davant d'un excel·lent treball que permet una visió global de les violències aparegudes i derivades d'un conflicte bèl·lic llurs salves de canó continuen escoltant-se actualment. Vicent Gabarda, a part de discernir entre les dues repressions i caracteritzar les seues similituds, també realitza una defensa de la història en totes les seues facetes. En definitiva, ens ofereix un treball sense fissures i imprescindible.

Autoria: El present treball ha estat conceptualitzat i escrit per Ricard Camil Torres Fabra. L'autora ha llegit i està d'acord amb la present versió del manuscrit.

Conflictes d'interès: L'autor declara no tenir cap conflicte d'interès.

Copyright: © 2022 de l'autora. Presentat per a una possible publicació d'accés obert sota els termes i condicions de la llicència Creative Commons Attribution (CC BY) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).